

ПРИКАЗ КЊИГЕ „КНЕГИЊА ЉУБИЦА“, РАДОША ЉУШИЋА

Милена Жикић

„Колико је њен живот био неистражен, речито сведочи чињеница да се није знало колико је деце родила у браку с кнезом Милошем Обреновићем! За њу, као мајку и кнегињу, деца су била највећа радост. Најбоље дане свог живота жртвовала је за добробит деце и највише брига имала је око деце“.

Кнегиња Љубица, Радош Љушић, Завод за уџбенике, Београд, 2013, 243 стр.

Да ли је женама српских владара 19. века историографија посветила довољну пажњу? Монографија Радоша Љушића, *Кнегиња Љубица*, пружа одговор на постављено питање и у истом тренутку је добар показатељ да је већина српских кнегиња остала на периферији интересовања српске историографије. И поред тога што је живот кнегиње Љубице побуђивао велико интересовање у епохи која је за нама, и што је њен допринос за време владавине династије Обреновића немерљив, она је сасвим незаслужено, напуштањем српске историјске позорнице, остала незапажена. Ипак, знајући да поједине теме пронађу свог писца, као и да историја није де-

финитивно написана, већ да је треба стално изнова писати и истраживати, Љушић је отпочео рад на биографији заборављене српске кнегиње, чији је живот био присут не ружама, као што то налаже титула, већ трњем, као што то одређује судбина! Дакле, можда је управо живот кнегиње Љубице чекао правог писца да би био истражен.

„Кнегиња Љубица остала је у лепој успомени српском роду. Њено име помињало се с поносом, како за владавине Обреновића тако и Карађорђевића – неуобичајено за нашу династијску повест која је обиповала нетрпељивошћу.“ Наведеним цитатом исписан је један од параграфа на првој страни публикације, која уједно представља и Предговор [9–14]. Такође, из прве ауторове речи сазнајемо да се идеја за писање биографије родила после прославе четрдесетогодишњице рада Друштва Кнегиње Љубице и јавног предавања у Коларчевој задужбини, организованог тим поводом, као и да је кнегињина биографија написана на подстицај Дражимира Марушића, својевременог председника СО Горњи Милановац. Аутор констатује: „Писана је сасвим другачије и од претходних се понајвише разликује тиме што је кнез Милош, за разлику од Карађорђа и Михаила, скоро занемарена личност.“ Из Предговора сазнајемо да је Архива династије Обреновића страдала после династијског преврата 1903. године, што је велики проблем у проучавању владара ове династије и њихових чланова. Треба поменути да монографија, посвеће-

на кнегињи Љубици, заправо представља прерађено и допуњено издање из 1997. године. Такође, док су прво издање пратиле напомене, у другом издању оне су потиснуте, али је ново издање садржински проширено са два поглавља (једно је посвећено породичном портрету Обреновића из 1839. и упокојењу кнеза Милана, друго Љубичином учешћу у Вучићевој буни и њеном изгнанству из Србије).

И поред бројних дилема око методолошког опредељења за избор правог начина презентовања кнегињиног живота, Љушић се одлучио за хронолошки начин излагања чињеница и података. Након детаљног осврта на ауторе и дела посвећена жени кнеза Милоша, као и коришћених архивских фондова приликом писања књиге, Љушић је отпочео приказ живота Љубице Вукомановић. У Београду, на Васкрс 2013. године, аутор је потписао завршени животопис кнегиње Љубице Обреновић.

Свако писмо крије неку тајну, али какву тајну носи живот Љубице Вукомановић тј. Обреновић, сазнајемо на основу петнаест тематски повезаних наслова, презентованих хронолошким методом. *Срезоевци* [17–22] крију тајну о географском, историјском и породичном животу предака породице Вукомановић. Без икаквог саобраћајног значаја, али са важним стратешким положајем, на Суворовској греди, дуж пута Ваљево–Чачак налази се село Срезоевци у саставу СО Горњи Милановац. На основу садржајних података презентованих у првој тематској целини о Срезоевцима и његовим житељима, сазнајемо да је породица Вукомановић, којој је и Љубица припадала, најбројнија и највећа у селу.

Ко су *Вукомановићи* [25–32] сазнајемо из друге тематске целине. *„Вукомановићи су, према породичној традицији ... пореклом из Метохије, из околине Пећи. После пада ове области под Турке, негде у 16. веку, Вукомановићи су се преселили у Херцеговину, у Никшић. Племе је у сеоби предводио Сава Костић-Вукомановић.“* Даљим читањем сазнајемо да све до друге половине 18. века немамо поуздане податке о овој породици, као ни о породичном старешини Гаврилу Савићу Вукомановићу. Међутим, са поузданијим подацима срећемо се када су у питању деца Гаврила Вукомановића. Наиме, сазнајемо да је Гаврило имао Сретена, Радосава, Милисаву и Ђорђа, од којих је за нас најважнија личност Радосав, супруг Марије Дамњановић и отац српске кнегиње Љубице Обреновић. Године 1785, јануара 3/14 родила се, као друга ћерка Радослава и Марије Вукомановић, будућа српска кнегиња. У породици препуној деце, браће и сестара, одрасла је Љубица. Међутим, колико је у томе било предности, толико је било и недостатака, јер је услед превелике посвећености породици Љубица заувек остала неписмена, али јој је живот као кнегињи дао привилегију да има не једног већ бројне писаре и тиме свој хендикеп потисне и занемари. „Писар је морао бити поверљива особа, нарочито у време честих буна и немира у којима је кнегиња учествовала или била њихов савременик и сведок.“ Једна од тих личности био је Вук Стефановић Караџић.

„О скоро свим знаменитим људима, рођеним у другој половини 18. века, постоје разне приче, често легендарне, о њиховом доласку на свет.“ Љубица Вукомановић није била изузетак. У неочекивано време, под немогућим условима, почиње њен живот. Две црне белеге на леђима обележиле су је за цео живот. Међутим, колико има легенде, а колико истине у наведеној тврдњи, за сада остаје непознато. Време ће показати да је добро знана народна пословица: „Није коме је нуђено, већ коме је суђено,“ постала применљива и приликом удаје ћерке Радосава и Марије Вукомановић. Иако је отац желео да је уда у Сарајеву, Први српски устанак спречио је њену удају и у исто време, определио њену будућу судбину. *„Да се удала у*

Сарајеву, за њу повест не би знала... али је буна шумадијске раје усмерила ток српске историје у новом правцу и Љубичин будући живот учинила занимљивијим, познатијим и достојнијим.“

Пишући аутобиографију при крају свога живота, кнез Милош се сећао да је у двадесетом лету ступио у брак са девицом Љубицом из Нахије рудничке, села Срезојевца, фамилије Вукомановића. *Удаја* [33–42], како је насловљена трећа тематска целина, Љубице Вукомановић за Милоша Теодоровића догодила се у пролеће 1804. године под благословом кума Карађорђа. Међутим, овај догађај мемоаристи прве половине 19. века нису забележили.

Четврта тематска целина *По рудничким бесплућима* [43–52] пружа ретроспективу догађаја из нововековне српске историје и упознаје нас са војним ангажманом Милоша Обреновића у Првом и Другом српском устанку. Поред политичке историје отвара се и питање личног живота, тј. односа између кнежевског пара. У складу с тим се поставља и питање: Да ли је било љубави, нежности и топлине у Љубичином и Милошевом животу? На основу ауторовог излагања може се закључити да једно за друго никада нису имали ни знак љубави, као ни знак пажње. У дому Љубице и Милоша расла су четири сина и четири кћери; укупно осморо претежно болесне деце. У току Првог српског устанка Љубица је живела у Брусници, а Милоша виђала повремено. По свршетку Другог устанка породица Обреновић прешла је у Црнућу, где је кнегиња поново била глава породице, због Милошевог учесталог одсуства. Конак је био уређен по османском принципу: „У једној соби, на патосу, простирала се постеља, где су спавали кнез Милош и кнегиња Љубица.“ Дакле, османски дух се још увек осећао у стварном животу.

Године 1818. Крагујевац постаје престоница Србије, богатија за два прелепа конака. *Живот у Крагујевцу* [53–64], описан у петој тематској целини, открива како је мала паланка прерасла у град са два конака: Кнежев – Милошев и Шарен – Љубичин (офарбан и украшен споља и изнутра, с много разних слика и натписа на зидовима, због чега је и понео наведен назив). Пенџери увезени из Аустрије као и поплочана калдрма у кнежевском комплексу, били су нешто ново и за Милоша и за Србију. Тридесете године 19. века доносе европски дух, мада још увек експерименталан, који ће за пар деценија постати свакодневица. Кнежевски конак постаје место балова, а сребрно посуђе, које је стизало из Беча, саставни део трпезе. Колико је лепоте било у тим тридесетим толико је било и прикривене жалости и бола.

Непуну деценију од преласка у Крагујевац породица Обреновић доживела је још једно пресељење. „У кнежевом трагању за новом престоницом Србије *Пожаревац* није био конкурентско место. По свему судећи, кнез је у њега намеравао да смести, из безбедносних разлога, своју супругу и децу.“ Урбанизација града је започета, а кнежев конак угледао светлост дана и то у цариградском стилу. Године 1825. кнегиња се преселила у Пожаревац. Кнез Милош је, по обичају, у поменутом конаку проводио време само за празничне дане и крсну славу Светог Николу. Међутим, управо је овај двор и био место посета виђенијих људи ондашње Србије, Јоаким Вујић, Иштван Сечењиј, Хоџес – енглески конзул и бројни други државници видели су цариградски дух, у још увек поробљеној кнежевини. Како је Кнегиња Љубица живела на кнежевском имању у Пожаревцу, јасно је уколико се има у виду да је девет жена и 67 мушкараца опслуживало, наравно и то није било све, још читав низ непоменутих људи био је у њеној близини. Међутим, колико год да је било рас-

коши, у кнегињиној души је владала пустош, а живот посут најцрњим ружама. Године 1831. Љубица је доживела још једно пресељење и то у Топчидеру. „*Живети у Топчидеру, у оно време, било је равно усамљености... Тренуци весеља и дружења били су ретки.*“ Дакле, У Пожаревцу и Београду [65-82], како је и насловљена шеста тематска целина, брачни пар Обреновић отпочиње нови живот, без имало љубави и брачне посвећености, али са великом наклоњеношћу државној политици.

Поред турбулентних политичких дешавања *Деца* [83-98] су обележила живот кнеза и кнегиње и њима аутор посвећује седму тематску целину. Четири сина и четири кћери била су право богатство не само за брачни пар, Србију већ и за Обреновиће. На другој страни, историја као да је била немоћна да испрати Љубицу у доследном редоследу рађања деце или су ипак историчари показали неспособност на пољу спознавања веродостојних података о деци кнежевског пара. Љушић је на поменутом пољу уложио пуно напора и донекле расветлио редослед рођења деце. Можда ће накнадна истраживања дати одговор на ово, за сада још увек отворено питање. Међутим, било којим редоследом да су рођена била су нешто најлепше што се догодило кнегињи Љубици. Петар, Петрија, Јелисавета, Ана Милан, Марија, Михаило и Теодор чине најбројнију владарску породицу икада присутну у српској историји. Нажалост, родитеље су надживела само два детета, Петрија и Михаило, док је Јелисавета надживела само мајку. Међутим, не треба потиснути ни једанаесторо ванбрачне деце Милоша Обреновића, која иако нису остварила право на титулу наследника, по рођењу су већ била наследници кнежевске крви, што је било довољно самом Милошу. Колико је било храбрости у праштању неверстава Милошевих, сахрањивању рођење деце, политичким немилим догађајима може се наслутити, као што то чини и Љушић на основу расположиве архивске грађе. И поред тога што је болесну децу сахрањивала и није доживела да ожени ни једног сина, кнегиња није ни у једом тренутку поклекнула до смрти.

Осма тематска целина, *Љубави кнеза Милоша* [99-134], обрађује најосетљивије питање кнежеве природе крунисано рођењем бројне деце. Многи историчари су покушали да оправдају Милошеву приврженост женама, тражећи узроке у турском утицају, који је за све време Милошевог живота био присутан у Србији. Међутим, чини се, да је само српски кнез био опијен османским утицајем. Било, како било, кнез Милош Обреновић остао је упамћен по својим бројним љубавним авантурама. Био је највећи љубитељ жена, међу српским владарима. Цариградске, бечке и влашке љубави, осим српских, доминирале су животом чувеног Обреновића. У жељи да Милоша научи памети Љубица је убила Петрију, једну од кнежевих љубавница, али ни то није зауставило Милоша на авантуристичком пољу.

У *опозицији кнезу Милошу* [135-144] девета је тематска целина у којој је доминантно приказана Љубичина наклоњеност опозицији кнезу Милошу, не због породичног незадовољства, бројних неверстава, већ из жеље да га задржи на челу српске државе, дакле, из прагматичних разлога. Наиме, кнез Милош није хтео да мења свој апсолутистички начин владавине и да влада по Уставу из 1838. године, па је због тога абдицирао 1/13. јуна 1839. у корист престолонаследника Милана. Кнегиња Љубица, у жељи да задржи Милоша на српском владарском трону, пришла је Милошевим противницима, очекујући да ће на тај начин кнеза натерати да смањи своје политичке апетите и спаси и њега и државу од будућег фијаска. Такође, кнегиња је знала да Милану болест неће дозволити да се одржи на престолу. У складу

с тим, желела је да сачува престо Милошу и спаси династију Обреновића од пада, који је био неминован.

Најболнији тренуци кнегиње Љубице почели су да се јављају крајем тридесетих и почетком четрдесетих година 19. века. Десета тематска целина описује Милошев одлазак са престола и *Смрт кнеза Милана* [145–166], односно најтеже тренутке које је кнегиња преживела. Срце јој се сламало, а осећај усамљености преовладао. После сахране кнеза Милана, кнегиња је отишла, у пратњи саветника Проте Матеје Ненадовића, у Буковник ради опоравка. Ти најцрњи дани остали су заувек урезани у њеном сећању.

Кнежевина Србија је са Милановом смрћу остала без кнеза, што је описано у једанаестој целини монографије *Са Михаилом* [167–176]. У тешким данима који су следили Љубица је преузела улогу Михаиловог пратиоца на путу до Цариграда, ради примања кнежевог звања. Међутим, може се констатовати да је кнегиња у току читавог живота била Милошева сенка као и подршка, подстрек и потпора свих својих најближих. Трудећи се да Обреновиће задржи на престолу била је, чини се, спремна да следи Турску политику на свим пољима. Приликом тражења савета за поједине поступке и у преписци са кнезом кнегиња је користила устаљене формулације „Ви“, „Господару“, „Ваша Светости, милостиви Господару“.

У борби за власт Љубица је подржала Милоша, а не Михаила, из прагматичних разлога. Сматрала је да Србију може водити само чврста рука, попут Милошеве, а да је Михаилова још увек немоћна за било који вид борбе. „*Кнегиња Љубица тежила је непрестано да се поврати Књаз Милош, мада је Књаза Михаила као јединца сина јако волела.*“ Очување имовине коју је стекао Милош било је једно од важнијих питања којима се кнегиња занимала током прве владавине кнеза Михаила. Да истина буде још болнија, Љубичина предвиђања су се обистинила, јер је почетак владавине Михаила Обреновића, у истом тренутку био и крај, тј. означио повратак уставобранитељских првака у земљу. Иако је била *За Милоша* [177–188], о чему говори и дванаеста тематска целина, а против Михаила, реално је била слаба да на својим већ повијеним леђима понесе проблеме са којима се кнежевина суочавала.

Како је преживела абдикацију кнеза Милоша, смрт кнеза Милана и протеривање кнеза Михаила најбоље говори чињеница да се после ових тужних дешавања никада није опоравила. Након буне Томе Вучића Перишића одлази у Земун, а убрзо после тога и у Нови Сад. Боравак у Земуну подносила је тешко, иако су јој на услузи биле њене кћери. У избеглиштву је живела скромно, нечујно и тихо, као да и никада није била кнегиња. Жалила је за прохујалим временом и често се присећала живота са Милошем, кога поред ње није ни било када је било најпотребније. *Протеривање из Србије* [189–202] оставило је дубоке трагове у њеном животу, о чему говори тринаеста целина монографије.

Смрт [203–216] кнегиње Љубице детаљно је обрађена у четрнаестој целини, посвећеној њеним последњим данима живота. „*С пролећа 1835. жалила се кнегиња кнезу да је рђавог здравља и да је због тога јако нерасположена. Почеле су да је боле груди, ватра је обузимала и избијала у плећима и глави, а зној пробијао.*“ Април 1843. године био је најтежи за кнегињу. Здравље је почело нагло да се погоршава. Последњи разговор обавила је са својим сином Михаилом поручивши му: „*Сине, мајка те оставља у аманет народу твоме, који је доказао, да те љуби. Љуби и сине и ти свој народ више него самог себе.*“ Сахрањена је у манастиру Крушедол. Трошкове за кнегињин погреб платио је кнез Милош. Пар година касније

„Путујући лађом из Влашке у Беч 1850, кнез Милош је навратио у манастир Крушедол да се поклати сенима своје супруге“.

Срце пуно трња [217–228] представља једну врсту завршне речи или синоним за закључак, из којег сазнајемо: да је кнегиња била средњег раста, снажног телесног састава, крупних смеђих очију и крупног убедљивог гласа. Једини детаљ који је красио њену руку била је бурма и сат на руци, украшен најтањим млетачким ланчићем. Када се сведе рачун, може се уочити да је кнегињин живот био испуњен немилним догађајима од којих су три била најјача: убиство Милошеве љубавнице Петрије, смрт кнеза Милана као и протеривање кнеза Михаила из Србије. Пред смрт њено срце било је испуњено болом због породичне трагедије и политичких промашаја. „Била је млађа од кнеза, а умрла је знатно пре њега.“

Ко је писац књиге о кнегињи Љубици сазнајемо на последњим страницама публикације, смештеним након *Именика личности, места и установа* [229–236] и *Списка извора и литературе* [237–240]. Биографија Радоша Љушића, насловљена *О аутору* [241–243], представља добру смерницу у спознавању његовог богатог научног живота. На његовом примеру може се научити како се каријера од 1975. године до данашњих дана ствара, надограђује и сваким даном све више допуњава референцама великог значаја, којих до 2013. године има више од пет стотина. Истраживач историје српског народа 19. и 20. века носилац је свих звања на Филозофском факултету у Београду. Његову биографију употпуњава и позиција директора Завода за уџбенике, председника Друштва историчара Србије, као и чланство у многобројним редакцијама историјских часописа. Дела која говоре о Љушићу су: *Кнежевина Србија (1830–1839)*, САНУ, Београд, 1986; *Милан Обреновић, војвода, командант и саветник Рудничке нахије*, Музеј Рудничко-Таковског краја, Горњи Милановац 1995, *Љубави српских владара и политичара*, Београд 2001; *Историја српске државности*, књ. 2. Србија и Црна Гора – нововековне српске државе, Сану, Нови Сад, 2001. На последњим страницама, након исцрпне библиографије, аутор нас упознаје са *Изворима илустрованих прилога* [244], фотографијама, картама, сликама, предметима и рукописима.

На крају, поставља се питање како оценити монографију о кнегињи Љубици коју је написао Радош Љушић? На први поглед може се видети да је књига одрађена на најквалитетнијем папиру, да поседује бројне фотографије у колору и то на скоро свих 240 страница. Тврд повез, већи формат, лик кнегиње Љубице на корицама, златна слова на хрпту књиге одају утисак да је пред читаоцима озбиљна научна студија коју издаје Завод за уџбенике. Заснована на архивским документима, допуњена дугогодишњим истраживачким радом Радоша Љушића биографија српске кнегиње престаје да буде непозната и постаје доступна од 2013. године свим љубитељима историје. Оно што приказану монографију чини још вреднијом и приступачнијом читаоцима јесте сасвим једноставан стил писања, по којем је аутор и препознатљив у науци. Гајећи наду да ће поједина отворена питања за коју годину бити откривена захваљујући истраживању младих генерација, а за коју деценију и публикована представља највећу награду за самог Љушића. Дакле, нека његова монографија буде и извор и изазов будућим истраживачима 19. века. Може се закључити да је Љушић овим својим делом успео да сазнајно обогати историју и, такође, упутити отворени позив на дружење и упознавање са кнегињом Љубицом Вукомановић – првом из нововековне династије Обреновић.